

УДК: 94(477)“1963/1972”:32

М. С. Коломієць

КОЛГОСПНО–РАДГОСПНА СИСТЕМА В ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ П. ШЕЛЕСТА (1963–1972 рр.)

У статті висвітлюється механізм реалізації та виконання першим секретарем ЦК КПУ П.Шелестом аграрної політики ЦК КПРС, що мала на меті вивести на новий рівень розвитку сільське господарство України. Це були процеси розукрупнення колгоспів, ліквідація малоперспективних сіл, залучення більшої кількості капітальних вкладень для розвитку сільського господарства, визначення рентабельності сільського виробництва, матеріальне заохочення селян, інтенсифікація сільського господарства, що передбачала процеси меліорації, механізації та хімізації.

Ключові слова: аграрна криза, колгоспи, радгоспи, інтенсифікація, хімізація, механізація, меліорація.

Актуальність теми визначається відсутністю системного наукового дослідження діяльності І-го секретаря ЦК КПУ П.Ю.Шелеста. Враховуючи вагому роль в суспільно-політичному житті республіки, ця постать не може не викликати зацікавленості сучасного історика.

Питання стосовно політики П.Шелеста в галузі створення колгоспно-радгоспної системи у вітчизняній історіографії є, порівняно, мало вивченим. У радянський період це питання вивчалось недостатньо. Саме тому важливим завданням історичної науки є дослідження діяльності першого секретаря ЦК КПУ у період 1963–1972 рр. в галузі проблеми звуження вживання української мови в суспільному житті України.

Дана тема не висвітлена на достатньому рівні, що пов'язано з відсутністю спеціальних наукових досліджень, які б розкривали суть політики П.Шелеста в аграрній галузі економіки. Окремі аспекти аграрної політики першого секретаря ЦК КПУ висвітлені у працях В.Барана [1], Г.Кривчика [2], І.Романюка [3], С.Падалки [4], Ю.Шаповала [5]. Цінний матеріал містять щоденникові записи першого секретаря ЦК КПУ П.Шелеста [6].

Головними дослідницькими завданнями статті автор вважає відображення ролі П.Шелеста у створенні колгоспно-радгоспної системи в Україні протягом 1963-1972рр., аналіз наростання деформаційних процесів у сільському господарстві у зазначені роки.

П.Шелест як промисловець, зійшовши на олімп республіканської влади, неглибоко розумівся на економіці сільського господарства. Водночас, як політик, не міг не бачити вад аграрної політики М.Хрущова, зокрема, непослідовність рішень, нескінченні експерименти, які на певному етапі практично блокували розвиток галузі. На новій посаді П.Шелесту довелося починати свою роботу з подолання аграрної кризи 1963р., яка була спричинена провальною попередньою кампанією по освоєнню цілих та перелогових земель у Казахстані. Сільське господарство України було знекровленим, оскільки тривалий час недоотримувало необхідних фінансових і матеріально-технічних ресурсів, що перерозподілялися з Москви. До цього додалися і різкі коливання річних температур (сувора зима та посушливе літо). Галузь не мала внутрішніх резервів, які б могли виконати роль інтервентного фактору, врегулювати попит та пропозицію на зерно.

П.Шелест у щоденнику пише: «У 1962 р. Україна не добрала товарного зерна. Сувора зима та посуха стали причиною неврожаю у 1963 р. У Києві поширились панічні чутки, що будуть введені картки на хліб і суттєво зрізані фонди на продаж населенню крупи, цукру, мила, солі. Великі перебої з постачанням хліба сталися в Миколаєві. Щоденні поставки хліба з необхідних 150т були знижені до 102-х. У місті склалась напружена обстановка, було багато невдоволення. Вантажники в порту відмовилися вантажити борошно на кораблі, які відправлялися на Кубу, і на завантаження були кинуті військові підрозділи. Щоб уникнути відкритих виступів і просто страйків або ще гірших явищ, я на свій страх та ризик дав вказівку заступникові голови Ради Міністрів України збільшити фонди на хліб для Миколаєва [6,с.159]. У СРСР і звичайно в Україні було запроваджено тотальний контроль за потоками хлібних ресурсів. На цьому етапі вироблені владою директиви стосувалися переправлення їх на потреби борошномельної та пекарської галузей.

Ситуація із забезпеченням хлібом громадян була настільки серйозною, що вище партійне керівництво розглядало можливі варіанти закупівлі зерна закордоном.

П.Шелест в рукописі своєї книги «Заговор. Вторжение. Крах.» занотує: «у вересні 1963 р. в Москві відбулась нарада про заготівлю хліба в країні. Було заготовлено по СРСР лише 2,1 млн т зерна. Навіть ті республіки, котрі майже ніколи не здавали зерна (прибалтійські республіки та Грузія) повинні були здавати усе в спільні закроми. Також Голова Радміну СРСР М.Підгорний вперше оголосив про намір закупляти хліб закордоном – у Австралії, Аргентині, Італії [7, арк.90-91].

28 серпня 1963р. Президією ЦК КПУ відповідно до загальносоюзної було прийнято постанову «Про заходи по економії державних ресурсів хліба», у якій передбачалося скоротити відпуск по ринковому фонду сортового борошна на 341,0 тис та водночас збільшити на цю кількість ринкові фонди обійного борошна; зменшити витрати зерна для промислових потреб на 44,3 тис т, в тому числі на виробництво спирту – на 15 тис, пива – 13 тис., крохмало-паточних продуктів – на 13 тис та інших харчових продуктів на 3,3 тис т, на фуражні цілі та на виробництво комбінованих кормів – на 145 тис т» [8,арк.34-35].

П.Шелест мав власне бачення принципів методів і засобів реалізації аграрної політики держави. Він вважав, що аграрна політика попереднього радянського керівництва (М.Хрущова) була провальною, спричинила кризу в галузі.

Виступаючи на березневому Пленумі ЦК КПРС (1965р.) він охарактеризував його як «важливий поворот у науково обґрунтованій політиці», оскільки «останнім часом в окремих галузях промисловості, й особливо, в сільському господарстві, часто нав'язувалися суб'єктивістські, економічно необґрунтовані рішення, що завдавали великих збитків державі й колгоспам» [9, арк.141].

Поштовх для прояву ініціативи в господарській діяльності і лібералізації економічного життя, що був даний рішеннями Пленуму, відповідав устремлінням Шелеста. В комплексі, запропонованих компартією заходів щодо перебудови аграрного виробництва, провідна роль належала державному інвестуванню.

П.Шелест як і його соратники був переконаний, що сільське господарство мало розвиватися на основі інтенсифікації. В досліджувані роки відбувалося ігнорування тієї закономірності, що воно потребувало індустріалізації.

Так, до партійної програми інтенсифікації вкладалася хибна концепція зростання, в першу чергу, об'ємів основних фондів і додаткові вкладення на гектар площі і на голову худоби без врахування якісного оновлення виробництва. Вона була «затратною», оскільки передбачала необґрунтовані видатки, потрібні і непотрібні розтрата.

П.Шелест мав певні сумніви стосовно ефективності ухвалених агрополітичних завдань. Беручи участь в дискусіях, що мали місце «нагорі» навколо того, у який спосіб реалізувати рішення Березневого (1965р.) Пленуму ЦК КПРС, він виступав на боці Голови Ради Міністрів О.Косигіна, який вважав, що в сільське господарство вкладалося багато коштів, а віддача була малою. Ілюструє його підхід до проблеми запис у щоденнику (29 березня 1964 р.) «Потрібно сільському господарству не словами, а справами надавати допомогу, перш за все в матеріально-технічному забезпеченні, давати більше і якісних сільського господарських машин, тракторів, комбайнів, автомашин, будматеріалів, більше займатися соціальними питаннями села» [6, с.236].

Намагаючись обґрунтувати доцільність власних дій, П.Шелест наполегливо і послідовно продовжував теоретично і практично конструювати колгоспний лад. Колгоспи та радгоспи він розглядав як даність, дітище, виплекане радянською системою всупереч обставинам, що мали місце. Розуміючи з одного боку всю глибину суперечностей, за яких складалася колгоспно-радгоспна система П.Шелест вважав закономірною та об'єктивною роль колективізації в індустріалізації 1920-1930-х років і вірив у майбутнє колгоспного ладу. В публічних промовах неодноразово підкреслював винятковість зусиль радянської держави у справі розгортання колгоспного будівництва, визнання його успіхів ідеологічними опонентами. Водночас П.Шелест волів не помічати тієї обставини, що високорозвинені держави, котрі так прагнув «догнати та перегнати» СРСР, обійшлися без колгоспів та радгоспів. Виступаючи на з'їзді колгоспників 13 листопада 1969 р. перший секретар ЦК КПУ зазначатиме: «колгоспи займають виключно важливе місце в забезпеченні населення продуктами харчування і промисловості сировиною. В нашій республіці доля колгоспів в державних заготівлях становить: зерна – 80%, соняшника – 87%, цукрових буряків – 96%, картоплі – 71%, м'яса – 67%, молока – 76%. Це ще раз доводить, яку велику відповідальність несуть колгоспи за виробництво сільськогосподарських продуктів» [10, с.68].

П.Шелест прагнув, щоби в Україні було якомога більше великих, самодостатніх спеціалізованих господарств на зразок промислових підприємств. Протягом 1965-1970 рр. тривав активний процес укрупнення колгоспів, а також перетворення їх у радгоспи. Відповідно кількість колгоспів зменшилась на 300, а чисельність радгоспів збільшилась на 262. Їхня загальна кількість становила відповідно 9.141 та 1.605 [11, с.74].

На першому етапі масового перетворення колгоспів на радгоспи було реорганізовано в основному слабкі господарства, які мали низькі економічні показники, величезну заборгованість з оплати праці. На спеціалізовані радгоспи було перетворено приміські колгоспи, у тому числі й економічно сильні, з тим, щоби збільшити випуск м'ясо-молочної продукції, картоплі, овочів для міського населення. У такий спосіб під радгоспизацію потрапляли й достатньо сильні в економічному відношенні колгоспи.

Практика одержавлення колгоспно-радгоспної системи виключала плюралізм форм організації праці і виробництва. Концентрація власності в руках держави ставала головним критерієм соціалістичного ладу. Ставка на винятковість державно-колгоспного виробництва також була програмною, оскільки, отримуючи додаткові кошти з державного бюджету, радгоспи мали, порівняно з колгоспами, нижчу фондівдачу й рентабельність.

П.Шелест в цілому реалістично оцінював економічний потенціал колгоспно-радгоспної системи господарювання. Він був одним з небагатьох керівників такого рангу, який не мав непохитної впевненості в абсолютності її досконалості. Розуміючись на економіці колгоспів та радгоспів, він вірно називав ті важелі, завдяки яким вони могли продуктивно функціонувати.

Проілюструємо це на основі запису в щоденнику. 4 червня 1963р. він записав: «(...) відвідали колгосп «Дружба народів» - голова Єгудін і колгосп «Росія» – голова Переверзев. Обидва ці господарства багатогалузеві, вирощують зерно, технічні культури, в них наявне розвинуте тваринництво, багато гектарів під виноградниками і садами, великі ділянки під зрощуванням від місцевих свердловин. Свої переробні заводи, виноград, овочі, фрукти. Іде велике будівництво житлових масивів міського типу з побутовим благоустроєм і громадськими будівлями. Господарства прекрасні, зразкові. На свій страх та ризик побудовані, відступаючи від наших настанов та інструкцій. Вони все вислуховують, не заперечують і роблять по-своєму» [6, с.181].

Радгоспи часто перетворювалися у складні і непомірно громіздкі соціально-економічні виробничі системи, які потребували «привілейованого» стану, не були обтяжені прагненням вишукувати матеріально-технічні резерви, аби наростити виробництво та забезпечити належне виконання завдань соціального розвитку села. Їх створення відбувалося без обґрунтованості ефективності використання наявних трудових ресурсів, економічної доцільності. Трапилося так, що після необґрунтованого перетворення високорозвиненого колгоспу Требиховський на Київщині в однойменний радгосп, господарство втратило темпи розвитку. Аби не допустити «дискредитації соціалістичної системи господарювання» [6, с.361].

П.Шелест дав розпорядження господарським органам, щоби ті віднайшли й направили додаткові матеріально-технічні ресурси для розвитку даного господарства. Як відомо, це господарство було поставлене на ноги і в наступні роки успішно працювало.

П.Шелест вважав, що економіка колгоспів та радгоспів організовувалась нераціонально. Про це він часто говорив на Пленумах, нарадах, зустрічах. В досліджувані роки держава продовжувала дотримуватись практики збільшення об'ємів матеріальних та фінансових ресурсів для сільського господарства. Вона ж встановлювала більш високі закупівельні ціни, оскільки формувалися переважно на принципах відшкодування витрат виробництва незалежно від рівня господарювання. Іноді закупівельні ціни на продукцію села підвищувалися. Проте паралельно зростала й вартість виробів промисловості. Взагалі ціни на сільськогосподарську техніку й добрива збільшувались темпами більш швидкими, ніж зростали прибутки колгоспів та радгоспів, що оберталось для них значними витратами.

Про диспропорції у ціноутворенні наголошував П.Шелест на Березневому (1965р.) Пленумі ЦК КПРС. Зокрема, він зазначив: «Хіба можна вважати нормальним явищем те, коли, наприклад, автомобіль ГАЗ-51А коштує 1.080 крб, а така проста машина, як роз датчик кормів (ТВК-80) коштує 1.400 крб. Ціна комплекту гуми до трактора «Білорусь» складає 25% його вартості. Покришка ведучого колеса зернозбирального комбайна коштує 224 крб 50 коп. Для того, щоб придбати її, колгоспу варто продати три тони пшениці» [9, арк.4-10].

Екстенсивна економіка колгоспів та радгоспів потребувала постійного розширення площ сільськогосподарських угідь, тобто додаткової розорюваності території України. В 1960-ті роки почали набувати небаченого розмаху осушення боліт, викорчовування чагарників, вилучення частки земель з користування підприємств, господарських дворів, внутрішніх під'їзних шляхів колгоспів та радгоспів. Одним із засобів розширення земельних угідь почали вбачати в меліорації. Меліоративні заходи часто проводилися без належного наукового обґрунтування, без врахування їхнього впливу на екологію, не продумувалися шляхи використання нової площі.

П.Шелест був прибічником розгортання великомасштабної зрошувальної меліорації. Прагнучи за будь-яку ціну виконати плани хлібозаготівель, він не звертав увагу на висновки екологів, у яких йшлося, зокрема, про те, що зрошувальна меліорація спричиняє інтенсивну деградацію ґрунтів, а діючі зрошувальні системи досить марнотратно використовувати підземні водні ресурси. В 1963р. у щоденнику запише: «Смішно чути, коли наша пропаганда говорить на все говорить, що ми «підкорюємо природу». Невігластво і дурниці» [6, с.157].

Продовжуючи курс на екстенсивний розвиток сільського господарства, на травневому (1966р.) Пленумі ЦК КПРС було накреслено широку програму меліорації земель, завдяки чому на них мали створюватися належні умови для одержання високих та гарантованих врожаїв зернових та технічних культур, а також кормів для потреб тваринництва.

23 червня 1966р. аналогічну постанову було прийнято на Пленумі ЦК КП України. На потреби меліорації та освоєння земель було спрямовано 14,4 млрд крб. капіталовкладень [12, арк.5-7].

В другій половині 1960-х років темпи меліорації зростали. Деякі області перевиконували плани будівництва систем зрошення. Так, у 1968 р. на Херсонщині план будівництва було виконано на 104% [13, арк.38].

Багато негативних екологічних наслідків мала також і осушувальна меліорація. Внаслідок цього істотно порушувався водний режим в багатьох регіонах України.

Незважаючи на те, що в Україні поспіль в 1963, 1965, 1967, 1968, 1972р. були посушливими роками, протягом 1965-1970рр. вдалося наростити валовий збір зернових і забезпечити необхідний ресурс зерна для задоволення харчових потреб населення.

П.Шелест був також практично одним з ініціаторів кореляції традиційної системи сівозмін. Протягом віків усталена трипільна система землеробства, яка підтримувала мінімальну родючість ґрунту в умовах дефіциту добрив оголошувалась малопродуктивною. В середині 1960-х років науково обґрунтоване чергування культур застосовували 40% колгоспів та радгоспів. Недооцінювалося значення чорних парів. Надмірне втручання держави в аграрне виробництво негативно впливало на структуру посівів. Нерідко змінювати їх на користь однієї якоїсь культури. Після відставки М.Хрушова, безпідставно скорочувалися посіви кукурудзи, недооцінювалося її значення як зернофуражної культури. Натомість стали розширюватись посіви озими – знов-таки у непридатних для неї зонах, особливо, на Поліссі. Значно зменшувались площі ярових культур.

Певні перекося в зерновому виробництві, що мали місце в 1960-ті роки були пов'язані з тим, що союзне керівництво (його підтримував і П.Шелест) з опалу і з остраху відкинуло після хрущовського волюнтаризму великі можливості кукурудзи. Ситуація почала виправлятися на межі 1960-1970-х років, коли Всесоюзний інститут кукурудзи (Дніпропетровськ) відновив і впровадив механізовані технології вирощення та

збирання цієї культури. В Україні було поширено досвід її вирощування угорською компанією «Баболна». Крім того, угорці продемонстрували саме провідні технології збору зерна, при допомозі німецького комбайна «КЛААС». Українські спеціалісти відразу взялися за конструювання самохідного кукурудзозбирального комбайна – «Херсонєць-100».

П.Шелест домігся, щоби союзний уряд виділив кошти на реконструкцію Херсонського комбайнового заводу під випуск самохідних машин, створення близько 20 тисяч робочих місць. Аналогічна ситуація складалась з бурякообробною технікою. В липні 1967 р. П.Шелест перед союзними органами висунув клопотання про доцільність випуску нових машин, які б відповідали б вимогам агротехніки [14, арк.20].

В досліджувані роки в СРСР продовжував реалізовуватися започаткований, ще в 1920-ті роки курс щодо насичення села в першу чергу тракторами. В Україні хронічно не вистачало потужної, швидкісної техніки. Колгоспам та радгоспам, особливо під час збирання врожаю, доводилося залучати машини з інших республік, військових частин. Перекидання величезної кількості техніки з місця на місце потребувало величезних фінансових витрат, ускладнювало своєчасне вивезення продукції – буряків чи зерна. В 1968р. лише Казахстан мав направити до України 20 тисяч автомобілів. Республіка щорічно витрачала до 20 млн крб. [6, с.292, с.296].

В 1965 р. господарства Херсонщини при потребі 10,4 тис. вантажних автомашин, використовували 5,4 тис. автомашин [15, арк.14].

Постійно дбаючи про продовольче забезпечення громадян, П.Шелест неодноразово порушував питання про нарощування потенціалу тваринницької галузі. В 1965 та 1975р. було ухвалено: постанову ЦК КПУ і РМ УРСР «Про заходи по зміцненню кормової бази і поліпшення племінної справи, підвищення продуктивності тварин в колгоспах та радгоспах» і постанову спеціального Пленуму ЦК КПУ «Про стан і заходи по дальшому розвитку тваринництва в республіці». У них ставилися завдання по усуненню відставання галузі, зокрема, розв'язати кормову проблему, механізувати виробничі процеси тощо. Передбачалося протягом восьмої п'ятирічки виробити на гектар сільгоспугідь – 20-24 кормових одиниць [16, с.3-11].

Загалом продуктивність тваринництва залишалася низькою. Ріст поголів'я, як правило, не супроводжувався адекватним розширенням кормової бази, що знижувало продуктивність худоби. Через нестачу грубих, соковитих кормів, зернофуражу, особливо в зимовий період, худоба, передусім в колгоспах, хронічно страждала від недоїдання. Така ситуація стала наслідком неуваги до справи виробництва кормів та низької врожайності кормових культур, прорахунків у заготівлі силосу та жому. У колгоспах та радгоспах не було налагоджено технологій макро- і мікробалансування раціону відгодівлі, використовувалися способи нарізного вигодовування певних кормових одиниць.

В той час як в розвинених країнах Європи та Америки в цей час відбувався науково-технічний переворот у відгодівлі та широко застосовувались кормові добавки, в Україні худобі згодовували велику кількість фуражного зерна. Використання малокалорійних, незбалансованих кормів спричиняло ріст собівартості продукції. П.Шелест бачив вади у веденні тваринництва. Він неодноразово звертався до Держплану СРСР, з тим, щоби було збільшено поставки в Україну протеїнових кормів, рибного борошна, кормових дріжджів, амінокислот тощо.

В кінці 1960-х рр. Шелесту вдалося провести рішення Союзних органів влади щодо будівництва в Україні двох гідролізно-дріжджових заводів, заводу білково-вітамінних концентратів, та заводу по виробництву амінокислоти лізину [14, арк.9].

Водночас йому не вдалося переконати Центр в недоцільності експорту білкових добавок. 12 серпня 1969 р. він запише в щоденнику: «Отримав рішення Політбюро та Радміну Союзу, в якому дозволяється Зовнішторгу продати кап країнам 380 тисяч тон сояшнікової макухи, а це ж білок, його дійсно не вистачає для потреб нашого тваринництва... Мене переконують, що це золото, валюта. Все одно нерозумно продавати те, чого у нас самих не вистачає. Просив відкласти рішення цього питання... [6, с.311]. П.Шелесту було відомо, що макуха продавалася надто дешево до Швейцарії [17, с.99].

Колгоспам та радгоспам для того, щоби поповнити у кормах необхідну кількість протеїну, варто було збільшити закупки комбікормів. В 1969р. республіка недоотримала 60-100 тис т протеїну, перевитративши на комбікорм 20 млн крб. [18, арк.120-121].

У 1960-ті роки в Україні було започатковано робота щодо переведення галузі свинарства на промислову основу. Цьому сприяла зустріч П.Шелеста з директором Полтавського інституту свинарства Балашовим в липні 1964 р. Про неї він згадав у спогадах: «Прийняв Балашова. Він написав детальну записку з приводу того, що можна в нашій країні зробити, щоби підняти продуктивність свинарства, якщо буде досить належних кормів (а не директив і вказівок). Показав на прикладах неспроможність безперервних посилок на закордонний досвід щодо розвитку свинарства. Доручив спеціалістам попрацювати над запискою..., відшліфувати її і направити для ознайомлення у ЦК КПРС» [6, с.185].

Дефіцит продовольства для України був традиційним. Незважаючи на те, що вважалась житницею Союзу, мали достатній аграрний потенціал, споживання хліба населенням не відповідало раціональним нормам харчування. Не покриваючи власних економічних потреб, республіка змушена була віддавати продукцію до загальнодержавного фонду, в тому числі такі головні її види: м'ясо, сало, цукор, олію, спирт. Малися серйозні диспропорції у визначенні поставок до загальносоюзного, республіканського і обласного фондів споживання. Раз-по-раз в областях виникали труднощі з поставками продовольства. П.Шелест намагався впливати на ситуацію. Практично регулярними були його звернення до Держплану СРСР, у яких глава республіки просив збільшення фондів на ту чи іншу продукцію.

У жовтні 1968 р. він записав в щоденнику: «У Донбасі великі складнощі із забезпеченням харчуванням, особливо м'ясом... Серед шахтарів, гірників, металургів, машинобудівників, хіміків, будівельників просто йде відкрите ремствування. А що я можу зробити при нашій «за централізованій» системі, де все давно розписано, все розподілено, навіть те, що ще не вироблено. Ми ж не маємо права навіть витратити на потреби республіки те, що виробили понад план. З республіки відправляється величезна кількість продуктів тваринництва – навіть закордон, а свій власний робітничий клас тримаємо на мінімальному пайку [6, с.293].

П.Шелест постійно намагався відстоювати паритет України та інших радянських республік стосовно внеску до загальносоюзного фонду. Держплан СРСР постійно завищував об'єм поставок продукції при цьому ігноруючи пропозиції України [19, арк.126]. По деяких продуктах Україна перевиконувала плани. В 1969 р. замість запланованих поставок до Москви 77.200 тонн м'яса було поставлено 77.843 тонн [20, арк.162].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що П.Шелест підтримував основні постулати в галузі аграрної політики вищого партійного керівництва СРСР стосовно укрупнення колгоспів. У той же час, він пропонував більш науковий підхід до вибору розмірів та структури радгоспів, вважав, що варто враховувати місцеві умови та можливості їхнього розташування, підтримувати господарську ініціативу керівників колгоспів та радгоспів. Перший секретар ЦК КПУ відстоював економічні інтереси України, висував перед ЦК КПРС нагальні питання щодо недостатньої забезпеченості технікою та кормами аграрного сектору України.

Джерела та література

1. Баран В.К. Україна в умовах тоталітарної кризи (1946–1980-ті рр.). – К., 1999. – 303 с.
2. Кривчик Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті рр. ХХ ст.). – Дніпропетровськ, 2002. – 192 с.
3. Романюк М. Українське село у 50-ті-пер.пол.60-х років ХХ ст. – Вінниця, 2005. – 256 с.
4. Падалка С.С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті рр. ХХ ст.). – К., 2003. – 160 с.
5. Шаповал Ю. Петро Шелест у контексті політичної історії України // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 134-149.
6. Шелест П. Справжній суд історії ще попереду. Спогади... / Упоряд. В.К. Баран; За ред. Ю.І.Шаповала. – К., 2003. – 807 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.1, Оп.24, Спр.6359, арк.90-91.
8. ЦДАГО України, Ф.1, Оп.6, Спр.3546, арк.34-35.
9. ЦДАГО України, Ф.1, Оп.1, Спр.1918, арк.141.
10. Шелест П. К новым победам колхозного строя! Речь на съезде колхозников Украины 13 ноября 1969 года // Комуніст – активний боець партії. – К.: Політвидав України. – С. 62-71.
11. Падалка С.С. Сільське господарство України в другій половині 60-х років ХХ століття. – К., 1995. – 233 с.
12. ЦДАГО України, Ф.1, Оп.1, Спр.2015, арк.5-7.
13. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф.П-46. – Оп.1. – Спр.4321. – Арк.38.
14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.6172. – Арк.20.
15. ДАХО. – Ф.П-46. – Оп.1. – Спр.4096. – Арк.14.
16. Шелест П. Сахар Украины // Правда. – 1968. – 30 октября. – С. 2-3.
17. Шелест П. Без культуры немає народу // Київ. – 1989. – квітень. – С. 91-106.
18. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.168. – Арк.120-121.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.2. – Оп.10. – Спр.2030. – Арк.126.
20. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.169. – Арк.162.

Коломиец М.С. Колхозно-совхозная система в политической концепции П.Шелеста (1963-1972 гг.)

В статье освещается механизм реализации и исполнения первым секретарем ЦК КПУ П. Шелестом аграрной политики ЦК КПСС, которая имела целью вывести на новый уровень развития сельское хозяйство Украины. Это были процессы разукрупнения колхозов, ликвидации малоперспективных сел, привлечения большего количества капитальных вложений для развития сельского хозяйства, определения рентабельности сельского производства, материального поощрения крестьян, интенсификации сельского хозяйства, предусматривающего процессы мелиорации, механизации и химизации.

Ключевые слова: аграрный кризис, колхозы, совхозы, интенсификация, химизация, механизация, мелиорация.

Kolomiets M.S. Collective-state-farm system in the political concept of P.Shelest (1963-1972)

The article reveals the mechanism of implementation and execution of the first secretary of the Central Committee of Communist Party P.Shelestom Agricultural Policy of the CPSU Central Committee, which aimed to improve the development of agriculture in Ukraine. These were the processes of breaking up the collective farms, elimination maloperspektyvnyh villages, attract more capital investment for agricultural development, agricultural production determine profitability, financial incentives of the peasants, the intensification of agriculture, which included the reclamation processes, mechanization and chemicals.

Keywords: agrarian crisis, collective farms and state farms, intensification, chemicalization, mechanization, reclamation